

PLATON. *Cratylus* (Socrate despre etimologia terminilor geto-dacici)

Ștefan Lupan,
doctor în filozofie,
conferențiar universitar

Pe parcursul a mai bine de douăzeci și patru de secole, de când Socrate și-a expus părerea despre nume și denumirile lucrurilor – cum apar ele, cine le inventează, ce relație au ele cu lucrul concret, cu aspectul real, pe care îl denotă, cât de ingenios este acela, care pentru prima dată denușește un fenomen, cum sânt compuse numele din silabe sau din alte nume deja existente, în ce măsură o parte a denumirii poate avea semnificație de sinestătătoare și cum suma semnificațiilor se frământă în noul nume, și toate acestea, așternute de Platon în dialogul *Cratylus*, cercetătorii și cititorii simpli au aplecat vederea și au atas atenția la vechimea problemelor lingvistice, la abordarea acestora de către greci, privitor la limba lor.

Cercetările lingvistice contemporane în privința acestui dialog au început odată cu interesul către ansamblul limbilor de pe glob – 150–200 de ani în urmă. Și noi, printre multe alte ocupații științifice am atras atenția, vreo două decenii în urmă, la cuvintele lui Socrate despre împrumutul unor nume de la barbari și părerea mea am expus-o oral colegilor de la facultatea de Filozofie a USM, unde atunci țineam treisprezece cursuri de filozofie, printre care și *Semantica și semiotica*.

Aveam îndoială, că cuvintele respective să fie din limba barbarilor de aiurea, cum îi numeau grecii pe toți, care nu aparțineau culturii elene, și am presupus, că grecii multe în limba lor au împrumutat de la geți, de pe latitudinea Mării Negre, zisă Euxin,adică *primitoare, ospitalieră*. Deși Socrate notează existența cuvintelor respective: *Pyros, Hydor, Kynas(Πυρος,Υδωρ,Κυνας)*”și multe altele”și în limba frigienilor din centrul peninsulei Asia Mică, cu deosebire nu prea esențială de pronunțare, el nu spune nimic de împrumuturi de la aceștia. Socrate, întreat de Hermoghene, cum ar putea da o lămurire etimologică cuvintelor *pyros* și *hydor* (*focul și apa*)ca stihii principale ale existenței, răspunde, că de *pyros* este nedumerit, că nu poate invoca muza, cum o face Eutyphron, sau poate că e dificil de spus ceva cu adevărat, reieșind din însăși această fonemă, și îi întoarce lui Hermoghene întrebarea: de ce e numit așa focul, la care acesta răspunde, că nici într un fel nu știe ce să răspundă (în traducerea românească: „Pe Zeus,eu nu” nu ne dezvăluie sensul răspunsului, rămânând simplă negație, refuz).

Atunci ca un fel de ingeniozitate abătută asupra minții lui, Socrate lămurește,

că acum îndată a inventat un șiretlic pentru a se descurca în asemenea situații grele, că proaspăt i-a venit în cap presupunerea (suspiciunea), că multe cuvinte, denumiri grecii le-au împrumutat de la barbari și mai ales cu siguranță elenii, care trăiesc printre ei, adică sub oblăduirea acelor popoare. Socrate continuă gândul, că orice încercare de a cerceta corectitudinea statutului acestor cuvinte de proveniență străină, reieșind din considerentele limbii grecești va duce neapărat la stupiditate.

Ele pot avea soluție etimologică numai în contextul limbii din care provin.

Acesta a fost un semnal pentru direcționarea spre antichitățile noastre. După observațiile noastre, nimeni dintre cercetătorii acestui dialog nu au dat mare atenție acestei sentințe lingvistice, probabil având la bază presupunerea, că deoarece cuvintele există în limba greacă, apoi prioritatea discoaserii lor îi aparține limbii grecești. Socrate încă odată accentuiază, că în privința numelui *pyros* pentru foc nu e deloc ușor de găsit o soluție, și mai adaugă, că tot așa stau lucrurile și în privința cuvintelor „hydor”, „kynas” și multe altele.

Pentru început observăm, că aceste trei cuvinte au în compusul lor a doua literă vocala υ -pilon, adică „igrec”, („i” grecesc), iar de felul acesta în vocabularul limbii grecești sânt destul de multe, și ținând cont de această trăsătură, putem să căutăm unele din acele „multe” împrumuturi în limba geților.

Din observația lui Socrate, că aceste cuvinte le folosesc frigienii, editura rusească face însemnare, că ele au proveniență indoeuropeană, rădăcinile vechi în limbile hetă, tohară, frigiană, lidiană. Savanții au încercat să determine data scrierii dialogului de către Platon și aproape nu au socotit când a avut loc convorbirea dintre Socrate Hermoghene și Cratylos, astfel implicându-i lui Platon întreaga palitră de probleme lingvistice.

Adâncindu-ne în istoria de milenii a limbii noastre geto-dacice, putem formula unele caracteristici cu statut de demonstrații în folosul paternității terminilor vizați.

Cuvântul singular poate fi determinat și mai bine înțeles, dacă invocăm profilul lui din toate limbile presupuse moștenitoare, în toate dialectele limbii. Uneori aceste variante vor aduce în vileag diferite aspecte, care se vor complementa unele pe altele, dar, ce este și mai important, ne va corecta ortofonia și ortografia lor, care din multe diferite motive a fost schilodită și, prin urmare, a adus la dezmoștenirea din limbă.

Să examinăm cuvântul *pyros*, amintind de formele derivate, sensurile lor, totodată lăsând la o parte neologismele sau formele, compuse, inventate și folosite mai recent.

Pyros, focul, spre deosebire de *hydor*(apă) este în uzajul geto-dacilor stihia, sau elementul *purificator* în toate domeniile – în medicină, în ceremonii sacrale, în psihologie etc. În sensul acesta și astăzi este folosit verbul „a purifica” (a face

curat , a elibera de impurități). Deci, avem cuvintele „pur”, „purificare”, dar și „curat”, „curățenie”, cu verbul „a curăți”, corect, dar nu „a curăța”, eronat.

„Pyros” dar și „chyros” sunt forme în egală măsură etimoane în limba noastră, care au dat naștere la noțiunile ce semnează atribuția la ardere, la substanțe ușor inflamabile, combustibile, caustice, dar și la acelea, care excită puternic simțurile:

„chirosin”, „chirogaz”. „Chirosin” este lichidul fin extras din huilă, oloi de piatră, iar „chirodaz” este aparatul cu gaz lichid pentru fiebrea apei, pregătirea de mâncare. *Chirostriiul (pirostrii)* este un cerc pe trei picioare, de metal, pe care se pune la foc un vas pentru fierbere, sau carnea pentru prăjire. *A prăji de asemenea* conține etimonul *pyr*.

Fumatul de asemenea conține procesul arderii și folosește noțiunile *pa-piros(ă)* și *ți-gară*. A doua noțiune folosește o altă particularitate a focului – gar, jar, jăratec.

Lemnul, care cel mai bine, pe durată păstrează căldura, ținând jăratec, de multe mii de ani în limba noastră e numit stejar, adică *stă jarul*, dar și stăjer, adică „oprește gerul”.

La figurat geto-dacii foloseau (și astăzi noi folosim) cuvântul „a chirosi”(nu eronat „a irosi”) – pentru cazurile, când se cheltuesc fără noimă bunurile, parcă-s aruncate pe foc. (La început *a chirosi* - a arde combustibilul prețios).

Pentru *aprindearea* focului vechii geți foloseau *chyrnice*, un fel de amnar, la care astăzi le zicem țârnice, cuvânt cu mare insistență înlăturat din limba maternă de filologi și înlocuit cu tătaro-turcescul chibrit. Verbul „a aprinde” deja are în sine *pyri*. A da *în pîrg*(a se coace), *pîrjolit* sunt cuvinte derivate din *pyros*. Dar și multe bucate pregătite la foc au căpătat denumirile lor de la *pyros*: pîrjoale, chiroște, (пирожок, пирожное, пирог – rus.)

Unele plante, care, uscate ușor iau foc sânt *chirăul*, *papura*, (rus.папоротник pentru ferigă). Chiperiul (piper- ul) de asemenea și-a luat denumirea de la simțul gustului, care parcă te frige, te arde asemenea focului (se zice și „piper”, dar și, mai modern- „paprica”).Unii, fără să și dăe seama îi zic „ardei”, deși noțiunea veche deja conține sensul de ardere, *pyros*, dar îi zic și la cel borcănos, care nu „arde”.

Culoarea roșie *aprinșă* este numită cu repriza *pyr-pyr*, adică foc-foc, purpurie, iar drapelul, flagul roșu a luat denumirea de „prapor”. Scoicile de mare roșii înnăuntru, erau folosite ca aplicații la haine și de la aceasta moluștele au fost numite „porfîre”, iar haina –, „porfiră”. (În Biblie se aminteste de porfyră și visson).

Mai departe, la geto- daci, când în familie se puna pâinea la copt în cuptior și aproape era gata, dar mai trebuia să se agite focul pentru a o scoate rumenă, se zicea: **să mai dăe un pîrpălac**

Pentru asemănarea la frunză cu chiperiul iute, planta, care crește în locuri joase umede, a căpătat denumirea de *chiperi de baltă*, sau hidro- piper.

Se mai folosea cuvântul *pyromantia*, când se formulau preziceri, sau se ghicea pe limbile de foc ori pe alte manifestări a pyrosului: pe fum, pe jăratec, pe cărbuni, pe tăciune etc.

Am spus, că pentru adevărul istorico- lingvistic lăsăm la o parte multe denumiri din domeniile științelor, ca chimia, mineralogia, botanica, farmacologia, pirotehnia, arta grafică, care apar în secolele de pe urmă odată cu dezvoltarea cunoștințelor, însă notăm, că întrebuintarea etimonului pyros mereu se consideră, că se datorează limbii grecești, dar nu limbii geto- dacice, cutoatecă Socrate a mărturisit ferm, iar Platon a înregistrat cu grijă, că cuvintele nu sânt grecești.

Despre următoarele cuvinte: *hydor*, *kynas* vom vorbi cu o altă ocazie.

Bibliografie:

1. Платон. Собр. соч. в 4-тт М. «Мысль», 1990. Примечания. с. 840.

Termini geto-dacici, folosiți și astăzi în limba română

<i>Pyros</i>	<i>chyros</i>
„a purifica”	„a curăți”, „curat”, „curățenie”,
„pur”, „purificare”,	„chirosin”,
pa- <i>piros</i> (ă)	„chirodaz”.
(<i>pirostrii</i>)	<i>chirostrii</i>
<i>A prăji, prăjitură</i>	„a chirosi”
<i>aprindearea</i>	<i>chyrnice</i> ,
<i>pîrg(a se coace)</i> ,	<i>chiroște</i> ,
<i>pîrjolit</i>	<i>chirău</i> ,
pîrjoale,	chiperi (piper)
prăjiței	chiperi de baltă
(пирожок, пирожное, пирог – rus.)	
aprig, aprins	
<i>papura</i> , <i>papurgus</i>	
папоротник pentru ferigă	
roșie <i>aprintă</i>	
<i>pyr- pyr</i> , adică foc-foc, purpurie	
„prapor”.	
Scoici „porfire”	
haina porfiră	
<i>pîrpălac</i>	
hidropiper.	
fruct <i>Pyrosachne</i>	